

A

Anticlimax

Termenul *anticlimax* nu este folosit exclusiv în referințele critice privitoare la teatru, dar, datorită mai multor caracteristici ale sale, este întrebuițat cu precădere în acest domeniu. Etimologic, prin anticlimax se înțelege un fapt și, cel mai adesea, un efect opus gradației, scării (gr. *climax*) conform căreia este construită o scenă, o situație, o operă.

În retorica generală, prin anticlimax se înțelege o sentenție în care partea ultimă exprimă ceva inferior efectului scontat sau pregătit de prima propoziție. Exemplul clasic este cunoscuta sentenție latină: „Tremantur montes, nascitur ridiculus mus”.

Unul dintre primii care folosesc termenul este Alexander Pope, care, în „Art of Sinking” — 1927, dă și un exemplu de anticlimax. Prin extensie, termenul a ajuns să definească un efect neașteptat, care provoacă risul. Accepția modernă a termenului este legată de implicarea psihică a cititorului sau spectatorului. Accentul nu mai cade asupra efectului produs de un element aberant de la principiul logic al ierarhizării universului, ci pe anihilarea stării tensionale. De remarcat că și în cazul unor ierarhizări logice, anticlimaxul era obținut tot prin transferul brusc al unei stări psihice, de obicei solemne, în opusul ei. Să ne imaginăm o procesiune medievală în care se succed carerele alegorice ale Faimei, Timpului și Morții, înculcând spectatorilor ideea perisabilității gloriilor omenești în fața morții și având o direcție moralizatoare, iar în urma acestora să ne imaginăm apariția unei căruțe cu paie. Fiorul tragic devine rictus dezabuzat. Ierarhizarea, în literatura medievală, era una dintre cele mai uzitate modalități de construcție alegorică. Există o strictă ierarhizare a virtuților și a viciilor, a vâmlor prin care era de presupus că trec sufletele păcătoșilor etc. Erau ierarhizate științele, artele, procedeele pedagogice, lumea animală, lumea minerală. O operă bizantină de mare circulație nu numai în Bizanț, ci și în literaturile slave și în literatura română, este *Scara lui Ioan Climax* (sau *Scărariul*). Ea a avut o influență destul de mare asupra picturii religioase, însă, referitor la *climax*, trebuie să remarcăm că se poate vorbi de o epocă de efflorescență a principiului ierarhizării în arta

medievală, dar că, în orice epocă, ierarhizarea este un procedeu al cunoașterii. Înțeles ca reacție la o schemă logică, anticlimaxul ar putea fi încadrat cu mai multă ușurință între procedeele cunoscute ale comicului. Bergson nu-l pomeneste însă în „Le rire” (cf. Vera Călin, *Metamorfozele măștilor comice*). Distincția dintre anticlimax și alte procedee comice care uzează de reacția la schemă (repetiția cu efect comic, lumea răsturnată etc.) este greu de făcut în acest caz. Trebuie să ținem seama de accepția modernă a termenului și, în acest sens, trebuie remarcat faptul că anticlimaxul și-a cucerit modernitatea mai ales prin folosirea sa în piesele de teatru ale lui Fr. Dürrenmatt, S. Beckett, H. Pinter. El este direct legat de suspense. Eugen Schileru făcea observații pertinente în această direcție („Moralitate și senzațional”, *Secolul XX*, 11/64), considerând anticlimaxul un „crescendo tensional” urmat de „un catharsis brusc, violent”, care dă însă și o „schimbare retroactivă a valenței crescendo-ului tensional”. Importantă mi se pare, în ceea ce privește anticlimaxul, și reformarea imaginii spectatorului asupra celor întâmplare. Dacă, de pildă, în cazul unui *qui-pro-quo*, spectatorul este avizat asupra adevăratei identități a personajului și efectul comic rezultă din diferența de *avizare* dintre spectator și o parte a personajelor de pe scenă, în cazul anticlimaxului, spectatorul este captat de acțiune, nu i se dă nici un reper în plus față de restul personajelor și este obligat să participe și să fie frustrat. Anticlimaxul este direct legat de teatru și prin faptul că presupune desfășurarea temporală. O pictură reprezentând ierarhizarea unor elemente, între care apare un element aberant, poate stârni nedumerirea, dar mai puțin risul. Pentru că privitorul are sub ochi, simultan, întreg tabloul. Spectacolul, prin desfășurarea sa temporală, realizează o implicare mai puternică a spectatorului. Distrugerea retroactivă a imaginii mentale a unei ierarhii fetișizate este, implicit, mai violentă. Legătura procedeei cu teatrul absurd constă deci și în distrugerea unei ierarhii, nu numai în obținerea unei opinii favorabile ierarhiei de sens contrar. Resursele multiple ale anticlimaxului fac ca el să fie folosit destul de frecvent, nu numai în construcția pieselor moderne, ci și în tratările regizorale ale unor piese mai vechi, fiind legat, în acest caz, de *parodie*.

Mihai Moraru